

תולדות עם ישראל

לבתי ספר דתיים

חלק א

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
- פרק ראשון — בפרק זה שלושה נושאים:
- נושא I — תקופת בית שני
- נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים
- נושא III — החסידות
- בנושא שלמדת עליך לענות על ארבע שאלות. — 30 נקודות
- פרק שני — בפרק זה עליך לענות על שתי שאלות. (25×2) — 50 נקודות
- פרק שלישי — בפרק זה עליך לכתוב על ארבעה מושגים. (5×4) — 20 נקודות
- סה"כ — 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) כתוב על כריכת המחברת את נושא הבחירה שלמדת.
(2) בתשובותיך הבא עובדות, אל תסתפק בהערכות כלליות.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

פרק ראשון (30 נקודות)

בפרק זה שלושה נושאים. ענה על שאלות בנושא שלמדת.

- נושא I — תקופת בית שני (עמודים 2-3)
 נושא II — הקהילה היהודית בימי הביניים (עמודים 4-5)
 נושא III — החסידות (עמודים 6-7)

ענה על השאלות בנושא שלמדת, לפי ההוראות שבו.

נושא I — תקופת בית שני

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 1-2 (חובה)
 ועל שתיים מן השאלות 3-5.

חלק ראשון — המרד הגדול

ענה על שתי השאלות 1-2 (חובה).

1. הצג שני מאפיינים חברתיים ו/או כלכליים של החברה היהודית בארץ-ישראל בתקופה שלפני המרד הגדול, שהשפיעו על פרוץ המרד. (4 נקודות)

2. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שני חלקי השאלה שאחריו (בעמוד 3).

פרוץ המרד הגדול מפתיע מכמה סיבות. ראשית, במשך רוב תקופת הבית השני גילו היהודים מידה רבה של רצון ויכולת להסתגל לממשל הזר ולהשלים עמו. אמנם בתקופת הבית השני פרץ המרד החשמונאי, אולם גם אז דעכה בהדרגה תמיכת העם בפעילות צבאית, והפְּנִיָּה של מלכי בית חשמונאי לשימוש בנשק הייתה במרוצת השנים למטרד ועוררה התנגדות רבה בעם...

מימי הורדוס הייתה התגובה של רוב בני העם על השלטון הרומי תגובה של פיוס והשלמה. לקראת המאה הראשונה לספירה היו הדיפלומטיה, המשא ומתן והשתדלנות דרכי התגובה האופייניות ליהודים בעתות משבר. העדפת הגישה שאינה דוגלת בעימות אלים מצויה גם בספרות חז"ל.

לפיכך אין לומר שבמאה הראשונה לספירה נטה העם כולו לְמָרִי או שהייתה מסורת ממושכת של מרד בשלטון זה...

פרוץ המרד הגדול מפתיע גם בגלל הציפיות של המורדים, שכן קשה להבין מה קיוו להשיג... עוצמתה של רומא במאה הראשונה לספירה הייתה אדירה, העולם כולו חרד מפניה ולכוחה הצבאי לא היה מתחרה. עימות עם חילות כאלה, מאומנים, מצוידים ושיש להם סיוע לוגיסטי מעולה, לא יכול להיחשב אלא למעשה של התאבדות.

(מעובד על פי י"ל לוין, "המרד הגדול (66-74 לספירה) וחורבן בית שני",

בתוך: ההיסטוריה של ארץ-ישראל, כרך 4, הוצאת כתר, עמ' 247)

/המשך בעמוד 3/

בקטע נטען שהיציאה למרד הגדול מפתיעה, על רקע ההתייחסות של העם כלפי השלטון הזר בתקופת הבית השני.

— על פי הקטע, מה אפיין את ההתייחסות של העם כלפי השלטון הזר בתקופת הבית השני?

על פי מה שלמדת, איזו קבוצה בעם ייצגה יחס זה בתקופה שלפני המרד הגדול?

— על פי הקטע, הצג הסבר נוסף לכך שהיציאה למרד הייתה מפתיעה.

על פי מה שלמדת, האם הסבר זה תואם את דבריו של יוסף בן מתתיהו בנוגע לעיתוי של

פרוץ המרד? הסבר.

(8 נקודות)

חלק שני — שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 3-5 (לכל שאלה — 9 נקודות).

3. הצג מה הייתה מטרת "השלום הרומאי".

הסבר שתי פעולות שנקט הורדוס שתאמו מטרה זו.

4. הסבר מדוע מינו הרומאים את אגריפס הראשון שליט יהודה.

הצג שתי פעולות שעשה אגריפס הראשון לחיזוק קשריו עם יהודי ארץ-ישראל.

5. הסבר מדוע היה חשוב לאחר החורבן לאחד את הפסיקה בעם ישראל.

הצג דוגמה אחת למאבק בין חכמים שנגרם בגלל הרצון לאחד את הפסיקה.

נושא II – הקהילה היהודית בימי הביניים

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 6-7 (חובה) ועל שתיים מן השאלות 8-10.

חלק ראשון – התפתחויות בקהילה היהודית בימי הביניים

ענה על שתי השאלות 6-7 (חובה).

6. הסבר כיצד נוסדו הקהילות היהודיות באירופה הנוצרית בימי הביניים. (4 נקודות)

7. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שלושת חלקי השאלה שאחריו.

השינוי הכלכלי שחל בחברה היהודית בימי הביניים, כלומר הפיכתה לחברה עירונית-בורגנית (של בעלי הון), השפיע רבות על מעמד האישה היהודייה. מדובר במהפכה שהשפיעה על כל אורח חייהם של היהודים: מראשית היותם לעם עסקן היהודים בעיקר בעבודה חקלאית. במאה השמינית חלה תמורה גדולה, שהחלה בבבל ובארצות האסלאם והתפשטה בהדרגה לכל תפוצות ישראל: לא אפשרו ליהודים להיות בעלים של קרקעות והם נטשו את העבודה החקלאית, התרכזו בערים ונעשו לעם שמתפרנס בעיקר ממסחר ומעסקי כספים...

באירופה הנוצרית היה ליהודים חלק חשוב בסחר המקומי והבין-לאומי: הפעילות הכלכלית שלהם הייתה הגורם להתיישבותם ולהתבססותם בערים. מן המאה ה-12 החלו רבים מהם לעסוק בהלוואה בריבית. הנשים היהודיות היו פעילות במסחר ובהלוואה בריבית, ובעת שנעדרו הבעלים מביתם – לעתים לתקופות ממושכות – הן ניהלו את כל עסקי הבית, והיו ממונות גם על חינוך הילדים. לתמורה כלכלית זו הייתה השפעה גדולה, והנשים נעשו בעלות מעמד מרכזי במשפחה ובחברה.

כמו כן עם עליית הערים באירופה במאות ה-12 וה-13 חל שיפור במעמדם של הנשים הנכריות בחברה הבורגנית הגבוהה. היהודים, שהיו חלק משכבות העלית, ראו את עצמם בני חורין ונהגו לחקות את אורח החיים של הבורגנות והאצולה. נשות האצולה, האבירים והבורגנות הגבוהה זכו למעמד חברתי גבוה, ויכלו למלא תפקידים, כמו ניהול דוכסויות. נשים יהודיות בקהילות אשכנז מילאו תפקידים דומים בחיי המשפחה והחברה.

(מעובד על פי א' גרוסמן, חסידות ומורדות – נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, מרכז שזר, 2001, עמ' 11-15)

— על פי הקטע, מהי התמורה הכלכלית שחלה בחברה היהודית בימי הביניים? הסבר כיצד

השפיעה תמורה זו על המעמד של האישה היהודייה.

— על פי הקטע, הצג גורם נוסף לשינוי במעמד האישה היהודייה.

— על פי מה שלמדת, הצג דוגמה להתייחסות של חכמי ימי הביניים למעמד האישה.

(8 נקודות)

חלק שני: שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 8-10 (לכל שאלה – 9 נקודות).

8. הסבר מדוע יש המכנים את "ימי הביניים" בכינוי זה, ומהי הביקורת בנוגע לכינוי זה.
ציין את האירועים שבתולדות ישראל מקובל לראות בהם את תחילתם של "ימי הביניים" ואת סופם.
9. בקהילות היהודיות בימי הביניים היו מחלוקות בנוגע לתשלום המסים.
הצג את שתי הגישות באחת מן המחלוקות האלה.
10. הסבר מדוע נחשב החרם עונש קשה מן ההיבט הדתי, ומדוע הוא נחשב עונש קשה מן ההבט החברתי.

נושא III – החסידות

אם למדת נושא זה, ענה על ארבע שאלות: על שתי השאלות 11-12 (חובה) ועל שתיים מן השאלות 13-15.

חלק ראשון – יהדות פולין בגדולתה ובשברה

ענה על שתי השאלות 11-12 (חובה).

11. הצג שתי דוגמאות הממחישות את פריחתה של הקהילה היהודית בפולין לפני "המבול".
(4 נקודות)

12. קרא את קטע המקור שלפניך, וענה על שני חלקי השאלה שאחריו.
עד סוף המאה ה־16 היו האיכרים האוקראינים חייבים לעבוד בשביל האצילים הפולנים יום אחד בשבוע, ובשאר הזמן יכלו האיכרים לעבוד למחייתם. במצב עניינים זה שררה מערכת יחסים תקינה בין הפולנים, שהיו רוזני הארץ ומושליה, ובין התושבים האוקראינים. מערכת יחסים זו נפגמה מאז שינו הפולנים את דרישותיהם מן האיכרים והעלו בהדרגה את מכסת ימי העבודה שנדרשו לעבוד למען האצילים הפולנים. הרווחים מן הייצור החקלאי זרמו לכיסיהם של האצילים והניעו אותם להרחיב את השטחים המעובדים על ידיהם. לקראת סוף המאה ה־16 נדרשו האיכרים לעבוד עבור הפולנים שלושה וארבעה ימים בשבוע, והדבר גרם להתמרמרות עזה.
שכבה של בעלי קרקעות אוקראינים עשירים ניצלו את ההתמרמרות של האיכרים כלפי מעבידיהם כדי לנסות לסלק את המעבידים הפולנים ולתפוס את השליטה במקומם. וכך עמדו משנות העשרים של המאה ה־17 בעלי האחוזות האוקראינים בראש המרידות התכופות נגד האצולה הפולנית.
עוד סיבה למרד האוקראינים הייתה הצורך של האצילים הפולנים בכוח אדם צבאי מיומן... הם ניסו לספח יחידות צבאיות של קוזקים אוקראינים ליחידות שלהם. הקוזקים לא רצו להסתפח אל צבאות האצילים הפולנים אלא ביקשו לשמור על עצמאותם ועל ייחודיותם. הניסיונות לספחם לצבאות האצילים הפולנים, אשר נעשו לעתים גם בכוח הזרוע, נתקלו בהתנגדות עזה ומדי פעם בפעם פרצו מרידות נגד הפולנים.
נוסף על כך, מסוף המאה ה־16 גבר לחץ הנזירים הקתולים על העמים הלא־קתולים בפולין. משרתי הדת הקתולית שהיו צמודים לחצרות האצילים הפולנים ביקשו לכפות את מרותם הדתית גם על הקוזקים וגם על איכרים שהיו נוצרים פרבוסלבים, והדבר עורר התנגדות מצד האוקראינים וגרם לתסיסה נרחבת.

(מעובד על פי י' גולדשטיין, "שנאת ישראל בפולין וברוסיה", בתוך: שנאת ישראל ואנטישמיות,

יחידה 7, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 121-122)

- הקטע דן ביחסים המתוחים בין האוקראינים ובין הפולנים. מתחים אלה הובילו את האוקראינים למרידות נגד הפולנים. ציין שלוש קבוצות של אוקראינים המוזכרות בקטע, והסבר את הסיבה למתיחות של כל אחת מן הקבוצות עם הפולנים (סך הכול — שלוש סיבות).
- על פי מה שלמדת, הסבר מדוע הופנה הזעם של האוקראינים כלפי היהודים.

(8 נקודות)

/המשך בעמוד 7/

חלק שני – שאלות קצרות

ענה על שתיים מן השאלות 13-15 (לכל שאלה – 9 נקודות).

13. הסבר מדוע על פי החסידות יש להילחם בעצבות.

ציין שני אמצעים שסייעו לחסידים לעורר את השמחה.

14. "העולם צריך תמיד לשני מיני צדיקים". (ר' אלימלך מליז'נסק)

מי הם שני מיני הצדיקים? הסבר מדוע יש צורך בשניהם.

15. הסבר שתי סיבות להתנגדות לחסידות, וציין סיבה אחת לדעיכה (התמתנות) של ההתנגדות לתנועה זו.

פרק שני (50 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 16-19 (לכל שאלה – 25 נקודות).

16. האנטישמיות

א. הצג שני מאפיינים חדשים באנטישמיות המודרנית, שלא היו בשנאת ישראל בעבר.

(12 נקודות)

ב. הצג ביטוי אנטישמי אחד במערב אירופה וביטוי אנטישמי אחד במזרח אירופה.

(13 נקודות)

17. הלאומיות בישראל ובעמים

א. מהי לאומיות? הסבר גורם אחד להתעוררות של הלאומיות המודרנית באירופה.

(12 נקודות)

ב. הצג רעיון של אחד הרבנים מבשרי הציונות – הרב קלישר או הרב אלקלעי – שהושפע

מתהליכים לאומיים.

הצג שתי הצעות של הרב שבחרת לקידום הלאומיות היהודית.

(13 נקודות)

18. הרצל והתנועה הציונית

- א. בנספח המצורף מוצגת כרזה של ברברה גור, לרגל יום העצמאות ה' 62 למדינת ישראל. הכרזה משקפת את מימוש חזונו של הרצל: "אם תרצו אין זו אגדה". עיין בנספח, ציין שני רכיבים בתמונה והסבר כיצד הם משקפים את הרעיונות של הרצל שלמדת עליהם. (13 נקודות)
- ב. הסבר שני גורמים שהקשו את חדירת הרעיון הציוני לארצות האסלאם בסוף המאה ה' 19 ובראשית המאה ה' 20. (12 נקודות)

19. העלייה הראשונה

- א. הסבר שתי טענות המבקרות את שיטת האפוטרופסות של הברון רוטשילד, וטענה אחת שהועלתה בתגובה על ביקורת זו. (12 נקודות)
- ב. מדוע התעורר "פולמוס השמיטה" דווקא בסוף המאה ה' 19? הבא שני הסברים. (13 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

לפניך שבעה מושגים (20-26), ובכל אחד מהם שני חלקים. בחר בארבעה מן המושגים, וענה על שני החלקים הקשורים לכל מושג שבחרת (לכל מושג — 5 נקודות).

20. קפיטולציות

- מה הן קפיטולציות?
- על אילו יהודים חל סדר הקפיטולציות?

21. החלוקה

- מדוע, לדעת אנשי היישוב הישן, חובה על בני הגולה לתמוך כלכלית ביושבי ארץ-ישראל?
- כיצד חולקו כספי החלוקה אצל האשכנזים, וכיצד חולקו אצל הספרדים?

22. היציאה מן החומות

- מהי "היציאה מן החומות"?
- מי היו היוזמים של תהליך זה?

23. 14 הנקודות של וילסון

- מה הייתה המטרה של תכנית 14 הנקודות של וילסון?
- ציין שתי נקודות בתכנית המבטאות מטרה זו.

24. ניל"י

- באיזו תקופה פעל ארגון ניל"י, ומה הייתה מטרתו?
- מה עלה בגורלם של חברי הארגון?

25. חוזה ורסאי

- מתי נחתם חוזה ורסאי?
- הצג שני סעיפים מחוזה ורסאי — אחד בתחום הצבאי ואחד בתחום הטריטוריאלי.

26. הצהרת בלפור

- למי נשלחה הצהרת בלפור, ומה הייתה חשיבותה ליהודים?
- מה נאמר בהצהרה בנוגע למעמד של התושבים הלא-יהודים שחיים בארץ-ישראל, ומה נאמר בנוגע למעמד של היהודים החיים מחוץ לארץ-ישראל?

בהצלחה!

נספח לשאלה 18 — כרזה

